

УДК 821.161.2:82.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208628>**Юлія КОВАЛЬЧУК,***orcid.org/0000-0002-1327-1358**аспірантка кафедри українського літературознавства та компаративістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) prujmakjula@ukr.net***ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ В ОПОВІДАННІ
«АСКОЛЬДОВА МОГИЛА» ЗБІРКИ «ЛЕГЕНДИ СТАРОКИЇВСЬКІ»
НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВИ**

У статті проаналізовані літописні та усні джерела, якими послуговувалася при написанні оповідання «Аскольдова могила» в збірці «Легенди старокіївські» мало відома неординарна письменниця української діаспори Наталена Королева. Ґрунтовно вивчені та висвітлені версії з різних історично підтверджених і не підтверджених джерел виникнення урочища Аскольдова могила як історичної визначної пам'ятки Києва. В основу дослідження покладено літопис «Повість минулих літ» як провідне джерело інформації.

Достеменно розкрито історичну постать Аскольда: його походження, часи життя та діяльності. Це дослідження поринає в глибокі історичні межі часів Київської Русі, впровадження на Русі християнства, князівські міжусобні війни. В статті розглядаються негативні наслідки міжусобиць між братами за престол, а також ймовірність збереження святинь давнини та місць поховання історичних постатей Київської Русі.

У статті звертається увага на віртуозне поєднання авторкою язичницького та християнського світосприйняття з виокремленням однієї загальної проблеми для вирішення – братовбивства та утвердження християнських канонів. З'ясовані періоджерела та історичні осередки на місці Аскольдової могили – Никольського монастиря, досліджено походження його назви.

Ставляться акценти на синтезі літературних та усних джерел для з'ясування інформації про Аскольда як історичної постаті впливу та значення його діяльності для розвитку Київської Русі, розвитку храмубудування після прийняття християнства та утвердження авторитету держави від найдавніших часів до сьогодення. Розкрито суть і художній замисел написання цього оповідання авторкою для подальшого розвитку української літератури та літературного спадку для її наступників.

Акцентовано увагу на віртуозній майстерності письменниці поєднувати історичні факти та вимисли для створення загальної реально-фантастичної картини художнього твору та поринання кожного реципієнта в свій особистий «дивосвіт» від прочитаного.

Ключові слова: сюжетні перевтілення, всесвітні обрії, Київська Русь, християнство, хронограф, інтерпретація.

Yulia KOVALCHUK,*orcid.org/0000-0002-1327-1358**Postgraduate Student at the Department
of Ukrainian Literary Studies and Comparatives
of Ivan Franko Zhytomyr State University
(Zhytomyr, Ukraine) prujmakjula@ukr.net***INTERPRETATION OF LITERARY SOURCES IN “ASKOLD’S GRAVE”
FROM THE COLLEKTION “LEGENDS OF OLD KIEV”
BY NATALENA KOROLEVA**

This article analyzes the chronicle and oral sources used in writing the story “Askold’s Tomb” in the collection “Legends of Old Keiv” by the famous writer of the Ukrainian diaspora Natalia Koroleva. Thoroughly studied and highlighted different versions of different historically confirmed and unconfirmed sources of the appearance of the Askoldov grave as a historical landmark of Kyiv. The study is based on the chronicle “The Story of Past Years” as a leading source of information.

The historical figure of Askold has been disclosed: his origin, his life and his activities. This study plunges into the deep historical boundaries of the times of Kievan Rus, the introduction of Christianity in Russia, and princely internecine wars. The article deals with the negative imprints between the war between the brothers for the throne, as well as the likelihood of preserving the shrines of antiquity and burial places of historical figures of Kievan Rus.

The article draws attention to the virtuoso combination of the pagan and Christian worldview, highlighting one common problem to solve – the brotherhood and the establishment of Christian canons. The primary sources and historical centers at the site of Askold’s Tomb, the Mykola Monastery, have been elucidated. The origin of the name is investigated.

Emphasis is placed on the synthesis of literary and oral sources to elucidate Askold as a historical figure of influence and the significance of his activities for the development of Kievan Rus, the development of temple building after Christianity, and the establishment of the authority of the state from ancient times to the present. The essence and the artistic intent of writing this story are revealed to the author for the further development of Ukrainian literature and literary heritage for her successors.

The author focuses on the masterly skill of the writer to combine historical facts and inventions to create a generally realistic picture of the work of art and immersion of each recipient in their personal "wonder" from the read.

Key words: story reincarnations, world horizons, Kievan Rus, Christianity, chronograph.

Постановка проблеми. Перша половина ХХ століття для української літератури – це складний, насичений і суперечливий період. Письменники цієї доби й нині не всі отримали належне визнання на рідних землях, особливо ті, кому довелося емігрувати. До таких митців належить і Наталена Королева. Ця талановита, різнобічно розвинена, неординарна, креативна особистість, напівіспанка-напівполячка, емігрантка з українським корінням хоч і прийшла в українську літературу у досить зрілому віці, та залишила неабиякий слід для її розвитку та піднесення до європейського рівня. Авторка говорила: «Саме мій чоловік вивів мене «з інших далеких шляхів на шлях українського письменства» (Ковалів, 2019: 69).

Тільки в 1988 році ми дізналися про Наталену Королеву, творчість якої могла б стати окрасою будь-якої розвиненої європейської літератури. Наталена Королева – видатне явище в історії української літератури. Вона внесла в українську прозу нові теми з античного й європейського світу (Мишанич, 1997: 84). Вона виявляла великий інтерес до античних та історичних фабул, української дійсності, чим і зумовлюється актуальність цього дослідження. Її різножанрова проза просякнута християнським світоглядом. Ідеалами в її творчості є любов, добро і щастя людини.

Аналіз досліджень. Останнім часом зріс інтерес до історичного минулого, заповнюються прогалини в українській літературі. Прозовий доробок Наталени Королеви, зокрема збірку оповідань «Легенди старокиївські», досліджували літературознавці С. Аверінцев, В. Антофійчук, Р. Барт, М. Бахтін, А. Боннар, В. Горан, М. Еліад, М. Кемпбел, О. Кун, О. Лосєв, Ю. Лотман, Є. Мелетинський, Ф. Ніцше, А. Нямцу, Я. Поліщук, В. Топоров, О. Турган, Н. Фрай, Дж. Фрезер, О. Фрейденберг, З. Фройд, К.Г. Юнг тощо; а також сучасні українські літературознавці: І. Набитович, О. Мишанич, І. Голубовська, Ю. Ковалів та інші.

Нині необхідно дослідити, проаналізувати коло міфологем та історичних образів, які виступають домінантами авторської творчості. Адже комплексного дослідження збірки письменниці «Легенди старокиївські», яке б акцентувало увагу саме на міфологічних і літературних джерелах написання,

немає. Доречно дослідити шляхи й особливості рецепції образів античних богів і богинь, героїв, історичних персоналій, античних реалій.

Мета статті – аналіз шляхів інтерпретації історичних літературних і наукових джерел, мотивів та образів у створенні «дивосвітів» (О. Мишанич) прози Наталени Королеви.

Мета зумовлює розв'язання таких завдань: проаналізувати особливості рецепції образів історичних персоналій у творчості авторки; описати основні етапи засвоєння староруської спадщини українською літературою, починаючи від найдавніших часів і Київської Русі; дослідити джерела формування й особливості світогляду письменниці, які зумовили рецепцію й трансформацію історичних мотивів і образів.

Виклад основного матеріалу. Опрацьовуючи історичні та біблійні теми, письменниця свідомо обходила теми української історії, але намагалася бодай якимись невидимими гранями пов'язати світ стародавніх Скіфії, Русі й України. Наталена Королева знайшла в українській літературі свій індивідуальний художній світ, для якого характерний симбіоз східних і західних культур, язичництва і християнства, синтез романських, арабських, греко-римських, візантійських і слов'янських світів (Мишанич, 1997: 84).

Письменниця застосовувала середньовічну легенду за фабульну канву, її цікавило не дотримання достовірності фактів і подій, а «порушення глибоких філософських проблем», інспірованих «історичних метафор» (О. Копач). Авторка інтерпретувала відомі античні легенди та історичні факти у свій індивідуальний творчий «мікрокосмос».

«Легенди старокиївські» – це двадцять п'ять оповідань, які умовно можна поділити на три структурно-тематичні групи: легенди грецького, скитського та слов'янського циклів. Це непересічне явище в українській літературі, де поєднано небуденні пригоди, широкі, відкриті інтелектуальні горизонти, шляхетне натхнення, вишукані стилі та різнобічний синтез античного й сучасного світобачення.

Письменниця не легковажить цікавістю змісту, однак на першому плані в неї людина з її

внутрішнім світом, радіщами і тривогами. Майже всі герої збірки одержимі високими ідеями служіння Богу та Батьківщині. Вони – одухотворення почуттям обов'язку. Такі мотиви чітко простежуються в оповіданні «Аскольдова могила» зі збірки «Легенди старокіївські», де проведена думка про перше хрещення Русі за часів правління князя Аскольда в Києві і його вбивства язичниками.

Наталена Королева добре знає й відчуває середньовічну духовність і зміло й переконливо проводить середньовічну «філософію історії», за якою все на землі впорядковано за єдиним законом: в людині борються два начала – добра і зла, людині ж дано добру волю вибору між ними (Мишанич, 1997: 96).

Оповідання «Аскольдова могила» – це яскрава інтерпретація історичних подій часів Київської Русі, яка переносить реципієнтів у нові незвідані світи. Літературний твір виконує своє функціональне призначення тільки тоді, коли входить у свідомість, уяву та емоційну сферу читача. Тоді відбувається його «присвоєння», якому передують своєрідний процес, що складається зі сприймання, розуміння та інтерпретації. Відома схема «автор-твір-читач» може бути реалізованою у завершеному вигляді за умови практичного осягнення і витлумачення змісту твору, переданого в певній художній формі (Білоус, 2012: 5).

Наталена Королева, звертаючись до такої історичної суперечливої постаті як Аскольд, вибудовує «авторську модель» сприйняття свого твору. Поняття «авторська інтерпретаційна модель» сприймалося б як більш доречне для позначення форми існування твору в свідомості автора, розгорнутого розуміння власного твору, а явище – наприклад вектором розгортання авторської інтерпретаційної моделі твору, її програмою (Астрахан, 2014: 292). Авторська інтерпретаційна модель акцентує увагу на зв'язку між трансформацією, яка відбувається зі словом у процесі художньої творчості, та специфічними якостями літературного твору, які дають підстави розглядати його як нове слово (Астрахан, 2014: 293).

В основі сюжету оповідання «Аскольдова могила» покладено одну з версій про першохрещення Київської Русі. Початок оповідання свідчить про закоренілі усталені звичаї язичницької віри, які ще довго вирували після хрещення. «Як хмара, що несе громовицю, тиха й біла сунула лава Святовидових жерців княжим дідинцем. Водслав, верховний жрець, взяв із собою численний супровід навмисне: Най бачить князь Аскольд-Миколай, що нова віра грецька не зменшила давньоколишньої горливості. Ще стоять на висотах Київських

і Перун Срібноголовий, і Святовидова святиня пишна під охороною трьох соток мужів певних, збройних, комонних» (Королева, 2006: 71).

На сучасному етапі існує багато досліджень та переконань історіографів про те, що християнська віра в землях Київської Русі з'явилася задовго до хрещення князя Київського Володимира Святославовича. Найціннішим серед таких переконань є свідчення про хрещення останнього спадкоємця Києвої династії – Аскольда, князя Київського, та всієї руської дружини, який при хрещенні прийняв ім'я Миколай.

Серед вітчизняних писемних джерел лише Никонівський літопис зберіг свідчення про хрещення Київської Русі за часів Аскольда і Діра. Вони вміщені в тій його частині, яка була складена, як вважають Б. Рибаків і М. Брайчевський, на основі «Оскольдова літопису». «Сотвори же мирне устроїння з прежеречними Русі, і преложи сих на християнство, і обещавшеся хреститися, і просиша архіерея, і посла до них цар» (Вісник Української греко-католицької церкви, 2009). В Никонівському літописі тричі поставлено дати не від створення світу, а за «руською ерою», відрахованою від 860 року.

Академік О. Шахматов довів думку, що Оскольд і Дір були останніми представниками місцевої династії князя Кия. Академік Б. Рибаків на підтвердження слов'янського походження обох князів ім'я Оскольд виводив з назви річки Оскол. Свої обґрунтування дослідники підкріплюють повідомленнями польських хроністів Я. Длугоша та М. Стрийковського. За іншими версіями історіографів та хронографів Аскольд і Дір були варягами, дружинниками новгородського князя Рюрика, який відпустив їх у похід на Константинополь, який завершився вигідним торговельним договором.

Ім'я Миколай Аскольд прийняв при хрещенні у 860-х роках під час походу. Під час походу піднялася на морі буря біля міста, завдячуючи молитвам царя і патріарха Богородиці, вона примусила князя повернутися зі своєю дружиною до Києва (Левашова, 2012: 32).

Інша версія, яка висвітлюється в Новгородському першому літописі, свідчить про те, що варяги Аскольд і Дір не пов'язані з Рюриком і прийшли в Київ ще до запрошення Рюрика в Новгород після походу русів на Константинополь. В Києві вони назвалися князями і почали вести боротьбу з древлянами.

Щодо смерті Аскольда і Діра теж немає однієї думки. За однією з версій їх було підступно вбито в ніч на Івана Купала древлянськими воїнами на чолі з князем Олегом.

За іншою версією князів було вбито не в один день. Багато науковців припускає, що Аскольд і Дір – це взагалі одна людина, адже місце вбивства та поховання Аскольда відоме всім – Аскольдова могила в Києві (Никольський монастир), щодо місця поховання Діра на сучасному етапі досліджень існує багато розбіжностей та суперечок (про Діра жодного слова не згадує у своєму оповіданні і Наталена Королева, можливо, тому, що користувалася історичними джерелами польського походження, які теж оминають і ставлять під сумнів існування князя Діра).

Наталена Королева взяла за художню канву усталення християнства в Київській Русі за часів Аскольда, який не хотів протистояти язичникам. А хотів, щоб вони забралися з руських земель по-доброму. «А за минуле князь не мстить: можуть взяти з собою все своє добро, всі начинання посвятні і самого Святовиди з Перуном. – Мені-бо, – з усміхом закінчив Аскольд, – не лізь є з істуканами на прю ствати. Не вороги вони, лише – непотріб» (Королева, 2006: 72).

В 1113 році в Києві княжив князь Мстислав Володимирович. В оповіданні – це інтерпретований Святовид і його жрець Волдслав, які прагнуть помсти.

Сюжет оповідання «Аскольдова могила» розгортається у лісах, де блукає Аскольд, а за ним спостерігають «очі» Святовидові. Авторка інтерпретує одну з версій підступного вбивства Аскольда Олегом, яке засвідчено в «Повісті минулих літ» («І приплив до гір київських, і узнав Олег, що тут князюють Аскольд і Дір. Сховав Олег одних воїнів у човнах... Підплив до Угорської гори... Убили Аскольда і Діра, віднесли на гору і поховали на горі, яка тепер називається Угорською. Аскольдова могила там, де Олмин двір (владика), а Дірова – за церквою Святої Ірини» (Ленчик, 2005: 21)

Про ту ж підступність з боку героя оповідання – Святовиди – сказано і в цитаті: «Ось ще хвилинка, і раптом, як зела з прілої весняної землі, теплоти дощами Яр-бога змиті, вирости довкола князя бойовики Святовидові. Так вправно мечами

блиски метають, що здається – в кожного не дві руки, а по шість пар з рамен виростає. І кожна кидає блискавки... Довершено! Цілою своєю вагою впала мста. Смертельний удар засяг князя Аскольда...».

В тексті письменниці згадує владика Ольма, який перепоховав тіло Аскольда-Миколая і збудував Никольську церкву, яку згодом було спалено. Нині на цьому місці зведено Никольський монастир, що свідчить про непохитність і незламність, вічність і благодать християнської віри.

Неодноразово авторка у своєму творі згадує язичницьких богів – Перуна, Яр-бога та інших, які допомагають у помсті своїм вірянам, переносячи нам переконання в їхній вірі.

Наталена Королева вкінці свого оповідання «навертає» рід Рюриковичів до віри християнської, згадуючи про Мстислава, якому на місці вбивства Аскольда-Миколая, на його дубові, який виріс із крові князя, явилася ікона Святого Миколая. «Приглянувся князь: аж при стовбурі «княж-дуба» вся в ясному промінні сяє-виблискує золотими шатами ікона Святого Миколая. Спішився князь, впав навколішки, як годиться святій іконі вклонився...» (Королева, 2006: 80).

Висновки. Інтерпретовані образи та події в оповіданні Наталени Королеви свідчать про одне – величність християнської віри, яка в змозі повернути на шлях Ісуса Христа будь-кого. Опрацювавши літературні та історичні джерела, Наталена Королева звернулася до староруських і старокиївських легенд, лейтмотивом яких є укорінення християнської віри на руських землях (першохрещення Русі князем Аскольдом науково підтверджене) і зміна світосприйняття та світогляду.

Опрацювавши літературні джерела, якими керувалася авторка при написанні оповідання «Аскольдова могила», можна зробити висновок, що з різних версій староруських і старослов'янських легенд та переказів, літописів авторка створила широкомасштабний художній твір, який розв'язує низку проблем пізнавального характеру, виховного, філософського й морально-етичного плану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія / Наталія Астрахан. К. : Академвидав, 2014. 432 с.
2. Білоус П. В. Інтерпретація літературного твору / П.В. Білоус. Житомир : ЖДУ, 2012. 140 с.
3. Губарев В. Історія України. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2005. 624 с.
4. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції / М. Лановик. Т. : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 420 с.
5. Ковалів Юрій. Літературні силуети // Слово і час, 2019. № 2. С. 69.
6. Мишанич О. Повернення. 2-е вид., перероб. і доп. К. : АТ «Обереги», 1997. 336 с.
7. Наталена Королева. Легенди старокиївські / Ред. Н. В. Соїко. К. : Школа, 2006. 256 с.

8. Повість врем'яних літ / Худ.-оформлювач А. С. Ленчик. Харків : Фоліо, 2005. 317 с.
9. Рюриковичи и Романовы: князья, цари, императоры / сост. И. Левашова. Донецк : ООО «Глория Трейд», 2012. 384 с.

REFERENCES

1. Astrakhan N. Buttia literaturnoho tvor: analitychne ta interpretatsiine modeliuvannia : monohrafiia [Existence of literary work : analytical and interpretation design : monograph] / Nataliia Astrakhan. K. : Akademvydav, 2014. 432 s.
2. Bilous P.V. Interpretatsiia literaturnoho tvor [Interpretation of literary work] / P. V. Bilous. Zhytomyr : ZhDU, 2012. 140 s.
3. Hubarev V. Istoriia Ukrainy. [History of Ukraine] Donetsk : TOV VKF "BAO", 2005. 624 s.
4. Lanovyk M. Teoriia vidnosnosti khudozhnoho perekladu: literaturoznavchi proektsii [Theory of relativity of artistic translation : study of literature projections] / M. Lanovyk. T. : Redaktsiino-vydavnychi viddil TNPU, 2006. 420 s.
5. Kovaliv Yurii. Literaturni syluety [Literary silhouettes] // Slovo i chas. № 2, 2019. S. 69.
6. Myshanych O. Povernennia. [Return] 2-e vyd., pererob. i dop. K. : AT "Oberchy", 1997. 336 s.
7. Natalena Koroleva. Lehendy starokyivski [Legends of Old Keiv] / Red. N. V. Soiko. K. : Shkola, 2006. 256 s.
8. Povist vremianykh lit. [Story of old years] / Khud.-oformliuvach A. S. Lenchik. Kharkiv : Folio, 2005. 317 s.
9. Riurykovychy y Romanovy: kniazia, tsary, ymperatory. [Rurik and Romanovs: princes, kings, emperors] / sost. Y. Levashova. Donetsk : ООО "Hloryia Treid", 2012. 384 s.